

les alqueries pèdia

Fitxa per lesalqueriespèdia / Museu de memòria oral

Títol	<i>Testimonis de dones de Les Alqueries</i>
Dones entrevistades	Pura Molés Isabel Gascó Pilar Molés Delfina Llorens Vicenta Molés Carmen Juste Vicentica Bodí Rosa Ros Tere Rius Paqui Martínez
Categories	Treball, dona, escola, associacionisme
Realització d'entrevistes	Nelo Vilar, Laura Yustas, Cyrille Larpenteur i Rafa Marco
Edició i muntatge	Laura Yustas
Promogut per	Regidoria d'Igualtat / Ajuntament de Les Alqueries
Data de publicació	Divendres 12 de març de 2021
Enllaç	https://youtu.be/E6MosRpygml
Extracte	https://youtu.be/Pr-vSgCSdYs

En este 8 de març complicat per la pandèmia recordem el paper de les dones i del seu treball al poble. Hem preparat este recopilatori de testimonis que no inclouen tot el que les dones entrevistades han dit en els seus vídeos al llarg d'estos anys d'arxiu popular, però sí que donen una idea general del treball i de l'accés de les dones a l'educació des de la postguerra. És un relat que tampoc no pretén retratar les dones concretes que han participat en les nostres entrevistes perquè la complexitat de les seues vides i experiències no cap en uns pocs minuts de vídeo. Més aviat volem compartir una mostra que ens ajude a recordar d'on venim, a valorar el que tenim, a lluitar per millorar tot allò que està pendent i, sobretot, a homenatjar i valorar les dones que han vingut abans i sense les que nosaltres no estariem ací. Tots els dies de l'any el treball de les dones és essencial.

Transcripció

A escola sí que anaven ací al poble, no?

Pura Molés.- Sí, jo primer vaig anar la nacional, a l'escola...

Rafa Marco.- A ixa que n'hi havia en la plaça, tia?

Pura Molés.- Vaig estar en la plaça, i després en la Palmera.

Rafa Marco.- I a la Palmera també.

Pura Molés.- I en després mon pare volia que estudiara, però jo... no m'entrava. I me va portar... anava a la Consolació en Burriana, a les monges, jo i una cosina meua d'ací. Però jo no... no me feia gràcia l'estudiar.

***

Isabel Gascó.- Jo vaig nèixer al Grau de Burriana. Però bueno... tretze dies i a les tretze dies mor ma mare i me donen ací. Com s'havia mort, la xiqueta... I hasta hui. Ací quan me van donar tenien un fill major... major que jo, i tota la vida. Vaig eixir nòvia i tot d'ací, tot.

Ramon López.- I el nóvio qui era? El nóvio.

Isabel Gascó.- Però això molta gent no ho sap perquè mai se me ha distinguit.

Jo era la reina de la casa. A pesar de tot... Bueno, això... Ma mare només tenia por de que mon pare diguera: "dona'm a la xiqueta, que me l'emporte". Però no, ja m'havia donat, perquè ma mare li va dir: "escolte, senyor Vicent, o me paga la llet de donar-li a mamar i arreglar la xiqueta o... me paga la llet o què fem ací?". I diu: "no, no, -diu- la xiqueta pa vosté, de pagues res, jo no li he de pagar res, la xiqueta pa vosté. Pa vosté".

***

I vosté estudis... va anar a escola...?

Pilar Molés.- Jo vaig anar a escola hasta els dotze anys o tretze, com anaven antes i avant.

Ja després de guerra, supose, no?

Pilar Molés.- Sí, sí... Vaig anar als cinc anys. El primer any que van fer escola vaig anar ací, i vaig anar... vam tindre una mestra que li dien Maria, la última li dien Isabel. I pues jo dividir casi no sé. Restar encara encara, però dividir casi no sé. La veritat. Escriure sí que me defenc i llegir també, llegir m'entusiasma. Pero lo demás pues lo precis i avant.

I l'escola... no hi hauria escola, supose que seria en cases...

Pilar Molés.- No, no, escola sí que en hi havia, a la Palmera.

Ah, hi havia una escola pública.

Pilar Molés.- Sí, sí, a la Palmera. La Palmera. Hi havia un mestre i ja està.

Però això ja vaen fer escoles de veritat. Ja n'hi havien escoles. Hi havien dos aules, una gran i una gran pal crios i vàters ahí i vàters ahí. Pals xiquets i pa les xiquetes, perquè entonces xiquets i xiquetes no anaven junts.

En escola quan entràvem contàvem "Cara al sol". I después resàvem i entràvem dins d'escola i a les onze o les dotze eixíem al recreo. I estàvem en púlpits, dos a cada púlpit...

En pupitres, d'estos...

Pilar Molés.- Sí, dos. Dos, i al mig teníem el tinteret. Que quan el voltàvem portàvem uns passons!, i ale, a escurar-lo el banc. El banc era de madera i pa llevar aquella tinta costava costava allò un món. I això, en hi havien de més majorettes i de més... però estàvem totes juntes. No estàvem partides, les xiques estàvem totes juntes. I com al mig n'hi havia una acera, pues ahí estaven les xiques i ahí estaven els xics, però d'ahí no podies passar, ni els xics ni les xiques [risses].

***

I vosté a l'escola... no va tindre molt de temps.

Delfina Llorens.- Jo a l'escola? Pues vaig anar hasta els deu anys.

Però aniria ja después de guerra, m'imagina, no?

Delfina Llorens.- Después de guerra.

Ah, pues no va tindre molt de temps, va tindre tres o quatre anys...

Delfina Llorens.- Pues después de guerra... com el meu germanet el va criar una germana de ma mare, amb biberon perquè ella estava a l'hospital, i les altres dos germanes anaven a cuidar-la, anaven a estar amb ella, mon pare anava a treballar i jo estava amb ma tia i amb el xiquet, i anava a escola pues quan podia. Pues allí a on està ara lo de la tercera edat i dalt antes era la música, era a on ensaiava la banda, i allí era l'escola. Jo anava quan podia, jo plorava perquè no podia anar a escola. Però tampoc no era de les tontes, o siga que era del primer grupo de les que anaven a escola, no era de les que no anaven a... Sí.

***

No ha treballant...

Vicenta Molés.- A mi no me van deixar... a mi no van pensar que jo estudiara.

Josep Llop.- La mestra sí que volia, eh? La mestra sí que volia que la feren estudiar, la mestra d'ella. Però sa mare sempre dia que el braç d'ells no era pa que els fills estudiaren.

Vicenta Molés.- Jo no vaig estudiar, no vaig fer res. Me vaig dedicar: de joveneta a cuidar a l'auela, i després quan la mare de Pepe tenia els meus anys ja la teníem un mes la germana i un mes mosatros. I criar... cuidar una auelita i criar quatre fills...

***

Carmen Juste.- Aquí conoçí a mi marido. Bueno, vine i empecé aquí comencé a estudiar, hice la carrera de Magisterio.

Ah, usted es maestra.

Sí, pero no he ejercido nunca, mi marido no me ha dejado. Mi marido dice que la obligación eran los niños, cuidar mis hijos. Vale. Y conoçí a mi marido, que es de aquí, y aquí estoy. Sesenta años ya.

***

Vosté a escola també mos dia que tampoc ha anat molt.

Vicentica Bodí.- No, no mai. He anat un mes... Ara voràs: jo no vaig anar a escola, i una tia meua —vivíem al mateix pany, allà baix, al pany de les Silveries— i va i li diu a ma mare: "Vicenteta, demà arregla a la xiqueta que me l'enduc jo que fan la fotografia de l'escola. I vaig anar i me van fotografiar en ixa... Però no havia anat mai a escola, perquè ma mare tenia els xiquets i tamé els tenia que cuidar, i entonces no hi havien pàrvuls, i ella se n'anava a treballar. I jo no he anat mai a escola però mon pare me va dur un mes a un home que era... el tio Beltrán, que només escrivia cartes d'amor aquell home, vinga a escriure cartes d'amor [risses]. I no res, i jo no sé... I jo escric i punts i comes, li dic este xiquet, jo els fique vaig i que [*inintel·ligible*], uf! [risses]. No sé, no sé quan ho tinc que ficar, si faig la uve alta tot són uves altes, tot són uves altes, i a lo millor ne hi ha de baixes i de altes, però jo no ho sé, no he anat mai a escola.

I com va dependre a escriure?

Vicentica Bodí.- Pues jo t'ho diré: vaig dependre perquè me... a vore qui era... No me'n recorde si era Paquita la mestra... Una xica que li dien la Paua, que vivia per allà, el nóvio... Vicentica la... el nóvio era mestre, bueno, el nóvio estudiava pa mestre, i ella me va fer una llibreta i m'ensenyava les lletres, i les vaig... anava deprenent, que jo sempre he tingut molta idea de dependre. La lletra no la tinc lletja, però... com escric tant en paperets la tinc bé, però les faltes les tinc totes, perquè jo no sé fer-ho. No sé fer-ho [risses].

***

Rosa Ros.- Jo estic molt orgullosa dels professors que he tingut, i escomençant per els mestres de quan veníem ací. A lo millor també hauràs sentit anomenar a Doña Dorotea...

Sí, s'ha anomenat, sí, en alguna entrevista.

Rosa Ros.- A que sí, en alguna entrevista? Pues amb aquella doneta.

I després jo de sempre els he conegut ser això, pues mon pare ha anat a collir i mare ha anat a l'almacén a treballar taronges.

I com se te va ocurrir estudiar a tu?

Rosa Ros.- Pues la meua carrera ha segut molt vocacional, això sí que puc dir-ho ben cert. I de fet sempre he dit que jo no he treballat per vocació —he treballat perquè necessitava un sueldo—, però he treballat amb vocació. Sempre. I entonces jo recorde que de xicoteta, amb tots els meus amiguets d'aquell carrer a on vivíem, quasi tots eren xiquets, me'ls assentava davant i els feia escola. De xicotets.

I hi havien molts estudiants en este poble?

Rosa Ros.- Jo crec que vaig ser la primera persona... bueno, a vore, no vull dir la primera. Que jo recorde i que jo coneguera pues tal volta... Segur que no he segut la primera, però potser la segon, la tercera, la quarta, la quinta... en tindre una carrera en la universitat. De fet mon pare [risses] tu saps amb què disfrutava, pobret? Quan li preguntaven per mi feia: "la meua filla és universitària" [risses]. Jo quan me' recorde d'això faig: pobre home, amb què se pagava. I els meus pares si tenien alguna il·lusió és que feren les seues filles uns estudis.

Tu vas fer Filosofia i Lletres.

Rosa Ros.- Jo vaig fer Filosofia i Lletres en secció d'Història.

I en València.

Rosa Ros.- I en València.

Que no era una ensenyança especialitzà o que s'atenguera a la diversitat conforme jo he fet en la meua escoleta. Jo he tingut hasta cinquanta-tres xiquets he tingut en la mateixa classe, però jo puc dir-te que he posat activitats de recuperació a aquells que anaven pues d'alguna manera més arralentits, i he posat activitats de reforç a aquells que eren més llargs, no? Això quan jo he segut xiqueta això no ha estat, però bueno, claro, que las ciències adelantan que és una barbaritat, diuen, no?, i entonces no estava la qüestió pa rotllos.

***

En la teua època no sé si ja éreu moltes xiques estudiant.

Tere Rius.- No, de la època per eixemple que sóc jo n'hi ha una xica que va fer medicina, Isabel Ballester, que està fent de professora en formació professional, i jo. No va acabar ningú més.

Xics tampoc estudiarien molts, segurament.

Tere Rius.- No, de la meua edat tampoc. Posteriorment sí, però entonces no.

***

Mos has dit que de la Palmera vas passar a on està la biblioteca ara?

Paqui Martínez.- A on està la biblioteca això era un col·lege. Però és que ahí no me'n recorde jo si vaig estar molt de temps o no. Ahí hi havia un altre col·lege, i d'ahí al Pintor Sorolla. Jo anava al col·lege, no? Després, del col·lege... al col·lege jo no tornaria; això que diu la gent: "ui, jo tornaria...". No. Perquè en la meua època una minusvalia ho ficaven tot en el mateix sac, tots érem subnormals. Pues no, perdona, jo tinc una acondroplàsia i punto pelota. Lo que passa que t'ho fan passar mal. Lo que hui en dia se diu bullying, lo que passa que en la meua època no és com ara, en la meua època se ficaven amb tu, se burlaven, se rien de tu i ja està, ara t'ho fiquen a internet i t'arriben a un punt que és massa. Gràcies a Déu no n'hi havia internet en aquell entonces. Entonces per això. La època del col·lege, pues com ho té tot el món, no sóc una persona que li agrada molt estudiar, però com ho vaig passar tant malament en el moment que vaig traure el graduat que era el mínim que necessitaves pues entonces no vaig voler estudiar més i tornar a passar un altra vegà per lo mateix. Tornar a conèixer gent nova, els mestres nous, tornar a que se fiquen amb tu... No, passa pàgina.

I te vas posar a treballar enseguida?

No, vaig anar a un col·lege especial. Me vaig dedicar a taulell, de decoració de ceràmica i tal, me vaig dedicar perquè és lo que m'agrà, pintar i dibuixar. No sóc una artista, però m'agrà.

***

I vosté a què s'ha dedicat?

Pura Molés.- Jo? Ama de casa. Sí. No he anat mai... a treballar no he anat mai, jo.

Bueno, ja era prou faena estar en casa, no?

Pura Molés.- I cuidar als fills.

Quants fills ha dit?

Pura Molés.- Dos. Un xic i una xica.

I vostés tenien animals ací en casa i...?

Pura Molés.- Ui, si teníem? Sí. I després teníem dos cerdos, que la u mos lo matàvem mosatros ací en casa i l'atre pues el venia, i teníem gasto pa...

***

Isabel Gascó.- A la carniceria de ma mare vivíem, mos vam ficar a viure amb ells. Després açò ho tenia el meu sogre i ho tenia tancat, i mo'n vam vindre a viure ací pa posar la tenda, que és quan ma mare se va jubilar. Que el Agustín... Agustín se lleva un mes amb el meu fill, en paz descanse. La tia Delfina li donava mamar al meu fill.

Agustina, la tia Delfina, [*inintel·ligible*]. Ma mare ja s'ho arreglava de manera: "ara vindràs tu a donar-li a mamar a ... Ara a l'atra te toca a tu".

Rafa Marco.- Sa mare tenia molts recursos, eh? Era una dona de recursos.

***

Vosté ha treballat, o s'ha dedicat a...?

Pilar Molés.- Sí, jo a l'almacén, sí. Jo hasta els trenta-huit o quoranta... ai, el meu fill va nàixer als trenta-sis...

Rafa Marco.- El teu fill va nàixer l'any 69.

Pilar Molés.- Però jo tenia trenta-sis anys. És que entones tenia: el meu home, el meu cunyat i el meu sogre, i dos xiquetes i el xiquet que va nàixer. El meu sogre el tenia privat, el meu cunyat era fadrí, que el meu cunyat ha estat vint-i-cinc anys amb mi, hasta que es va morir, i tenia a tots i no podia anar a l'almacén de cap del món. En después quan se va morir el meu sogre i el xiquet el vaig dur a la guarderia, com les xiquetes ja tenien quinze anys pues... i anaven a escola, perquè la una anava a l'institut de Burriana i l'atra encara anava ací, Manolita. Pues entones ja me'n vaig anar a l'almacén. Vaig anar a l'almacén, que jo havia anat poquet però havia anat. I me'n vaig anar a l'almacén i anava a l'almacén. Perquè com ja només tenia dos hòmens i tres xiquets, ja no tenia faena [risses]. No tenia faena però me matava els conills, me matava els patos, me matava els pollastres, m'ho matava tot.

I en después, ara a última hora, a última hora, tenia la meua filla peluquería ací al costat i anava a l'almacén; i entones estava el meu home assoles, que el meu cunyat ja no estava. El meu home estava malús o algo i me feia el dinar, però jo arribava a casa i en cómpter de dinar me n'anava a la peluqueria i li llavava dos o tres caps a la meua filla, els que podia: a dos dones o tres els llavava el cap i els atusava el cap i les tenia amanides pa fer-los lo... I jo agarrava el bocadillo i en bicicleta a l'almacén, menjant-me'l. Aixina és que he treballat a muntó, tat?

Mare si ha treballat! Encara diuen que no treballaven les dones: més que els hòmens, treballaven!

Pilar Molés.- Ostras, ostras, ostras! I anar-me'n d'un almacén a un altre. Entrar a les sis en l'almacén i a les nou eixir d'ixe almacén i anar-me'n a la meua. Al de Vilodi entràvem a les sis i a les nou entràvem a la meua. Quan no eren hores extres.

I entones llavaores no n'hi haven, eh? I escuràvem mascara, mascara que ara no s'estila, però el foc era de llinya.

***

Vicenta Molés.- Aixina és que com no he treballat no cobre.

Ja, què desastre. Però ha treballat molt en casa. Home si ha treballat. Que ha criat quatre fills.

Vicenta Molés.- No, i que les circumstàncies estaven difícils. Quan el meu marido donava classe, estave en l'escola en Castelló, va ser quan van prohibir que en l'escola del govern se poguera fer repàs pagant. I s'havia de pagar el piso. Me comprens lo que vull dir-te? I ara diuen "és que ara estem més malament que mai", pues cada u ha passat les seues males èpoques.

***

Delfina Llorens.- Pues después ma mare va tindre que fer de tot: anar a l'estraperlo, ficar una paraeta... que a on és ara el Consum, allò era un cine. Primer era un almacén. Que era un almacén que después ells se'n van anar a la Pobla Llarga a treballar. Pues el cine ixe, ma mare anava a limpijar el cine i jo anava a ajuda-li, quan estava jo en casa ella i jo anàvem a limpijar el cine. I allí feien revistes, feien varietés, coses d'ixes, i el cine.

I de l'escola ja va passar a casa en amo directament?

Delfina Llorens.- I después de... i después, als dotze anys que és quan vaig anar a Vinalesa. I en Vinalesa vaig estar quasi hasta els 18 anys.

Quan es posaven en casa en amo el seu paper era criada per a tot, m'imagine.

Delfina Llorens.- Hombre, pues jo, com ja eren vellets, pues ja l'auellet quan vaig entrar va dir "si ella se porta bé serà l'ama d'esta casa" i vosté sap què vaig fer? Açò va ser per Sant Pere i a la sendemà diu, anàvem... ells eren llauraors, tenien dos camps prou grans, tenien el carro i l'animal... i jo pues feia paper de dona i era una xiqueta. L'auelleta pues me va ensenyar, jo agarraeta del bracillo, me va ensenyar les tendes, les carnisseries, a on havia d'anar, tot això.

Cuidava l'auelleta, perquè la filla com tenia sis de família tampoc no podia fer lo que volia. Pues l'auelleta la cuidava jo. El metge me dia a tal hora la medicina, l'aliment... tot, la cunya... Vull dir, llavant-li el culito i fer-li de tot... o siga, cuidant-la com una persona major.

Sí. Vosté ha treballat tota la vida.

Delfina Llorens.- Tota la vida. Tota la vida. M'alçava a les sis del matí a pastar. De nit m'ho deixava tot preparaet. I de dalt d'una caira en la tauleta d'ahí de la cuina que estàvem en la llar i això, ja m'ho dixava tot amanidet pa calfar l'aigua, pa fer el rent, refrescant el rent de nit, la farina cernudeta, i a les sis del matí m'alçava pa... en l'hivern, pa pastar. Después me tornava a gitar, però quan m'alçava ja tenia la pasta bona. I promptet promptet ja ho portava al forn. I ja portava l'esmorzar al camp: la cistelleta, la botelleta del vi pa d'ells... la llimonà... I jo com si fora 'Caperucita roja'.

Sí, sí, amb la cistella.

Delfina Llorens.- I això, sempre treballant i jo a ma mare li he ajudat en tot lo que he pogut i no m'he quedat mai una perra pa mi. Mai! Jo no necessitava ni pintar-me els làbios ni fer-me res, mai en la vida. M'he conformat amb tot lo que he tingut i si no he

anat més mudà he anat menos, però sempre he anat ben asseà, perquè no m'ha dolgut la faena. Ni pa planxar ni pa llavar. Eh?

Sí, sí, sí, sí.

Delfina Llorens.- Aixina és que jo ho he passat molt bé en tots els puestos, he tingut molt bones amiguetes. M'he divertit molt i... sempre he estat a gust, en tots els puestos. No mos podem queixar dins de lo que cap. Però la nostra vida ha sigut de treballar moltíssim. Jo a l'almacén, que el veiem ací davant.

Allí a la voreta, sí.

Delfina Llorens.- I anava... 'run', per la sendeta. En cinc minuts. Casi no tenia temps ni de dinar. Jo igual me gitava a les dos del matí. Llavant i fent faenes i limpiant... la sendemà matí a l'almacén. Pa donar-los als meus fills lo que mosatros no hem pogut tindre.

***

Usted fue también profesora de baile.

Carmen Juste.- Sí, pero aquí no.

Aquí no.

Carmen Juste.- Era cuando yo era joven.

Bueno, ser profesora no es cualquier cosa. Vamos, hay que conocer...

Carmen Juste.- Bueno, yo fui profesora y yo aprendí... A mí me enseñaron en la Sección Femenina. En la Sección Femenina en Alcañiz, empecé allí, hacíamos cursos. Que no tenía ni la edad, pero como era desarrollada y mi padre tenía influencia con la presidenta provincial, pues bueno, de vez en cuando siempre hay enchufes, ¿no? Muy pronto fui profesora. Luego estuve en el Castillo de la Mota en Madrid, o sea... Sí, a veces hay quien me dice... "con lo que tú tienes [estarías] trabajando en un instituto".

Claro.

Carmen Juste.- Porque te dan los títulos de instructoras, elementales y de todo. O sea que yo he estado siempre movida, siempre he estado moviéndome. Siempre he estado moviéndome y he estado en el Centro Aragonés por supuesto. Yo es que cuando estaba de presidenta, anterior fui presidenta de las Amas de Casa. Cuando yo me fui, porque ya estuve muchos años hubo gente de las Amas de Casa que se hicieron socias siendo de aquí, gente de aquí, pero por seguirme. Por estar, "Carmen, que estamos a gusto contigo". Y por eso creció tanto.

Claro, claro. Qué barbaridad, qué bonito. ¿Y cómo se les ocurrió lo de crear un Centro Aragonés? No sé si era muy habitual entonces.

Carmen Juste.- ¿El Centro Aragonés? Pues bueno, aquí teníamos un cura que era majísimo, pero majo. Era cura y era castrense, o sea era militar. Sí. Estuvo en Argentina, allí fundó un colegio, una iglesia, y luego se vino aquí. Que luego hacía viajes porque tenía él sus cosas que liquidar y todo. Y éste fue el que me insistió para que entrara, cuando a mí... Me despedí de las Amas de Casa me dijo "ahora es la hora, al Centro Aragonés". Porque me decía "no quieres a la Virgen, no quieres a tu Virgen". ¿Pero por qué no la quiero? Porque querían que me presentara al Centro Aragonés y yo les dije que no podía estar en todos los sitios.

He vivido mucho la vida ésta de las asociaciones. Las he vivido, las he vivido. Las he vivido.

Qué maravilla. Bueno, es la vida del pueblo realmente. Las asociaciones y la actividad de la gente.

Carmen Juste.- Sí, sí. A mí es que la gente me gusta.

La gimnasia de mantenimiento también la promocioné yo. O sea que... insistí, porque yo como soy maña y decía Mosén Joaquín "donde ponlo la cabeza hago el agujero grande". Entonces estaba Rosa Pons de concejala.

Rosa Ros.

Carmen Juste.- Ros. Ros Pons?

Ros Pons. Rosa Ros Pons.

Carmen Juste.- Eso es. Rosa, una gimnasia de mantenimiento. "Ay, Carmen es que pides unas cosas. -Que sí, que hay que pedir, que hay que pedir" y sí, al final está la gimnasia.

Claro, claro, que sigue ahora, además.

Carmen Juste.- Claro, sí que sigue. Lo que pasa es que ahora no voy y me dicen por qué no vienes. Porque yo [*inintel·ligible*] mucho. Estaba allí... a lo mejor cuando hacíamos un ejercicio que era al revés yo decía ese no me toca que yo soy de montaña [*risses*].

***

Vicentica Bodí.- No cuidava ixos xiquets, cuidava a tots els xiquets del carrer, d'aquell bàrrio. Mare. Això és veritat, fill.

I cobraven per cuidar als xiquets?

Vicentica Bodí.- No! Què han de cobrar!, no me donaven res. Al contrari, quan els xiquets jugaven me feien pelar quereguilles. Menos una tia, una tia no perquè diu que llevava massa molla [*risses*].

Vosté ha treballat... a l'almacén...

Vicentica Bodí.- A l'almacén, a fer faenes... A fer faenes, a la Caixa Rural.

A netejar.

Vicentica Bodí.- He dut vint-i-huit anys la Boda de Sant Jaume.

Ostras, vint-i-huit anys.

Vicentica Bodí.- Vint-i huit anys la Boda de Sant Jaume que fa. L'he duta jo. Tota la boda: 100, 200 i 300 persones; i 600 persones. Tot ho cavilejava jo. Anava tot a comprar com me manaven, tot al poble, però tot d'ací. A l'any venint "enguany anem a fer 100 persones més, que van faltar", pues ixes 100 persones jo ho tenia tot apuntat i ja les ficava. I no sabia de contes ni res, jo m'ho apanyava a la meua manera. I he venut, trenta-sis anys he venut roba jo. Sí, una dona que me la duia de... roba de vestir. I veníem ací, fèiem reunió i en después "tu la vols, l'altra la vol...", se la provaven, les venia bé i a poquet a poquet la pagaven. I aixina no sé quants anys l'he tinguda la roba. Aixina ha segut. Menos d'això roín ho he fet tot. Lladre i l'atre, lo demés ho he fet tot [risses]. Què hem de fer. Però no m'he enganyat mai en la vida, amb tanta roba que he venut no m'he he enganyat mai en la vida d'una perreta. No res. Entonces eren pessetes. No res, xiquet, tot ho feia bé. Tu saps què feia? Quan eren mil pessetes, i a lo millor tenia que donar-li a l'ama de la roba quan venia lo menos quatre mil o cinc mil, "Fulana de tal, tants diners, tants diners". Pues a cada mil pessetes me ficava un fesolet o algo i aixina sabia lo que havia contat, sinó ho contava quatre o cinc vegaes! Però bé, bé. Ho he tingut bé. He guanyat diners i ho he tingut bé.

Ai, què tenia que fer, fill. El meu home el tenia mal tota la vida, tenia que treballar jo.

Estar activa a tope. Jo he vist els poemes de... l'almacén per exemple.

Vicentica Bodí.- Sí, l'almacén tamé. A l'almacén me volien molt. El amo de l'almacén quan era el sant de l'ama... mos duia l'amo, l'ama mos duia merengues. Era García Ballester. Mos duia merengues. I ixe dia era festa. Pues mosatros, jo i deu o dotze més no treballàvem, mos disfrassàvem. I hi havia un home que era el 'Tio Carronya', el pare de Encarna que fa la gimnàsia. Ixe home el vestíem de dona, fèiem lo que volíem d'ell, i era el fuster. Mos pujàvem dalt la fusteria i fèiem lo que volíem d'ell. I va anar i li dic jo, el vestíem de dona, era una dona, una xiqueta ell. I el vestim de dona i no volia despullar-se, però se despulla i uns calçoncillos i camiseta més blanca que un gesmil. Però la gorra no volia llevar-se-la! "Ah! Per què no se vol llevar la gorra? -Perquè la gorra no me la lleve? -Com tinc que ficar la cosa de la xiqueta, el gorro?" I li llevem la gorra i estava tot ple de pessetes! La sisa que li feia a la tia Encarnación. Li feia molta sisa. I va i "ah, collò....", totes les pessetes per terra. "Ai, xiquetes, no sé per què m'heu vestit a mi d'açò... que açò la meua dona no ho sap, ojito que li ho digau!". Mosatros li ho teníem que dir a la tia Encarna? Ja s'apanyarà.

La sisa en la gorra.

Vicentica Bodí.- La sisa en la gorra. I mos divertíem molt. I a mi me vestien i jo deia poesies i me vestien amb un trage llarg de l'ama.

Bueno, vosté està... és una persona somrient i alegre.

Vicentica Bodí.- Ah, no, jo sempre he estat alegre. Mon pare tamé era alegre [risses].

Però treballadora, tota la vida treballant vosté.

Vicentica Bodí.- Ai, si he treballat, més que un negre. Aixina tinc els braços i les mans, conforme he treballat. He treballat perquè he tingut el meu home mal, que ho sap tot el poble, tota la vida. I ademés de mal, mal gènit. Jo entrava a casa i feia, ara vorem què passarà esta nit. I sempre igual, sempre igual. Ja està bé, ell està al cel i jo en la glòria [risses].

***

Rosa Ros.- Enseguida vaig portar... entonces no se duia tampoc currículum, anaves i feies una entrevista en la escola en la que volies... o pretenies entrar i me vaig presentar... pues me vaig presentar en alguns centres, vaig anar a l'institut de Borriana tamé "i mentres faré unes oposicions..." Mai les vaig fer, perquè enseguida me varen donar faena. Jo vaig acabar en juny i en setembre vaig començar a treballar a l'escola. Jo només vaig acabar vaig presentar el... la meua... a vore, tenia el recelet de poder ajudar als meus pares. S'havien gastat [*inintel·ligible*] i jo els estius me'ls he passat donant classes particulars, des de les set del matí a les set de la vesprà donant classes particulars. Volia fer una replegueta perquè quan arribara el principi de curs poder pagar la residència i els llibres que...

***

Perquè tu des de molt joveneta, supose, te ficaries en l'Associació de Veïns.

Tere Rius.- Sí, molt joveneta. Jo tenia... vintipoquets, no sé si vint-i-u, vint-i-dos, per ahí.

I en l'associació estaves en la Comissió de Cultura o estaves en una altra cosa?

Tere Rius.- No, no, no. Però jo vaig entrar primer en Bonastre.

En la Revista Bonastre.

Tere Rius.- Muy bien. I después van fer una reunió perquè volien reestructurar l'Associació de Veïns i vaig anar com a... a vore, i estava afiliada a l'associació, però res més. I a vore, a vore... "Cambiamos el presidente, cambiamos el presidente..." i se van fer grups i "presenta't tu, presenta't tu" i em vaig presentar. Y equi... yo creo que equivocadamente salí yo.

Entonces yo creo que hubo gente que me votó pensando que sería una cosa y luego pues salió otra. Pero bueno, gracias a eso empezamos a achuchar y a hacer lo que tocaba, y ya está. Yo creo que hay que tener muy claro cuando haces de abogado del diablo por qué lo haces y para qué lo haces y ya está. Independientemente del concepto que puedan tener, porque para alguna gente soy más roja... Y yo cuando lo dicen digo "uhm, soy rosadita sólo". Soy rosadita sólo.

A mi la protecció social me motivava molt, i la pròxima. La protecció social pròxima, la del poble, la que pots fer en el poble: unes escoles públiques com tocava i tot. Jo no vaig estudiar a la pública, vaig estudiar en les monges, però jo els meus fills han anat a la pública i m'interessava les coses del poble ben fetes i amb una protecció social com tocava i avant. I después pues ja te dic... La política me interessa, pero me interessa verla de lejos un poquito ahora. Un poquito de lejos.

He sido reivindicativa a nivel profesional también porque yo no creo que la enfermera sea la criada del médico y ya está, pero en mi época eso me tocó mucho pelearlo. Porque había doctor que creía que era la criada del médico. Y que no, que no es así. Y todo eso pues... era época, han sido épocas de mucho cambio, tanto aquí como en otros... de mucho cambio y.... pero que ha habido que hacerlo y que ha sido importante. Y cuando ves que hay cosas que se consiguen, que van mejor, que se están haciendo cosas y luego cosas por las cuales has peleado y se mantienen... Es suficiente. Es suficiente.

Yo me imagino que a nivel personal he hecho cosas aquí en el pueblo que les ha llamado la atención. Una, las opiniones radicales a nivel político, cosa que están muy equivocados mucha gente, que cree que soy más radical de lo que en realidad soy. Pero que había que hacer ese trabajo y esa función y lo tenía asumido. El adoptar, tampoco... le resultaría raro a mucha gente que si era soltera hubiera adoptado, pero no lo cambio por nada. Por nada. Por nada. Y después pues a nivel de trabajo pues conseguir cuando he estado lo que he conseguido, pues lo he conseguido y ahí está y estoy contenta.

Claro, claro.

Tere Rius.- Se va haciendo poco a poco. Todo lo que se va haciendo y consiguiendo en el pueblo pues es importante. A mí, como interesante, me pareció más interesante mi período en Bonastre y en la Asociación de Vecinos que mi período como concejal. Personalmente.

***

Vicentica Bodí.- Ara te contaré una cosa de l'escola.

Conte, conte.

Vicentica Bodí.- Fa cosa de... tres anys farà, tres anys. Ací als Jubilats va anar i mos diuen que si volfem anar a escola, vindria una xica a donar-nos classe. I m'apunte jo i la meua germana tamé se va apuntar. La meua germana sí que ha anat a escola i els estos xiquets tamé. I va anar i mos fan cantar una cançó i apuntar-la. Jo no sé cantar, ni pensar-ho. I apunte apunte... i en después ixa xiqueta s'ho enduia pa corregir-ho en casa, la mestra, i a la setmana venint mos ho portava. I a la que m'ho dóna a mi jo dic "filla, açò no és meu, perquè jo tenia el bolígrafo blau i ací tot és roig" i diu "açò tot són faltes!" [risses]. Ahí anàvem a bacs. Si hi haven quaranta persones totes mos moríem de rissa. A la setmana venint, jo me'n vaig a ca la meua germana "tu tens el deber fet? -Jo sí. -Pues hala, dus-lo" i m'ho copiava. Quan no ho feia ella, a una amiga, i anava copiant-m'ho i sempre ho he tingut bien, tot bien, però anava copiant-m'ho!

Bueno, no li ha fet falta perquè...

Vicentica Bodí.- I la lletra no la tinc malament.

... ha escrit moltíssim.

Vicentica Bodí.- Sí. Sí que he escrit, perquè m'ho apunte tot en paperets, però ai... això de la mestra... I ara me buscaven "xica, que no véns?", jo dic "jo, anar?". Ixa faena tinc jo, pa anar de casa en casa [risses].

A copiar.

Vicentica Bodí.- Això és veritat, eh? Lo que te conte jo tot és veritat...